

ДЕТСКАТА ГРАДИНА – МЕЖДУ ПРАВАТА И ПРАВИЛАТА

Мариана Минчева-Ризова*

KINDERGARTEN - BETWEEN THE RIGHTS AND THE RULES

Mariana I. Mincheva -Rizova

ABSTRACT: *The results of a survey of attitudes of teachers and parents, relating to the rights of the child in kindergarten, are showed. Rules for determining the legal basis of the kindergarten are analyzed on a viewpoint of protection of the interests of the children.*

KEYWORDS: *rights of the child; a normative system; regulating relations*

УВОД

Анализът на статистическите данни за обхвата на децата през последното десетилетие насочва вниманието ни към един безспорен факт: с всяка изминала година, за все повече деца до 7 годишна възраст обществените предучилищни услуги (ясла, детска градина, подготовителни групи към училищата, дневни/полудневни/почасови центрове за грижи и възпитание и др.) осигуряват условия и ангажираност, които заемат съществена част от времето им, доминират живота им, стават синоним на предучилищното им детство. Динамичните социално-икономически условия, натискът на пазара на труда, личните амбиции стимулират родителите все повече да делегират правата по отглеждане и възпитание на децата си на обществените институции. Предучилищното образование се превръща в основен фактор за развитието на децата през един особено чувствителен на въздействия възрастов период, посочван единодушно от специалистите като най-важен за тяхното личностно и социално формиране. И от това как то се справя с решаването на тази задача зависи не само просперитета на обществото, но и личното самочувствие и удовлетвореност на бъдещите граждани.

В състояние ли са настоящите заведения за предучилищни услуги да удовлетворят детските потребности, а с това и да защитят интересите на родителите им? Детската градина като най-масовото предучилищно образователно заведение, място ли е за отстояване и практикуване на

* Авторката е гласистент по педагогика в Департамент за повишаване квалификацията на учителите – Варна и ръководител на образователни проекти на сдружение „Съучастие”.

правата на детето и за формиране на бъдещите граждани? Това са въпросите, на които потърсихме отговор в рамките на проучване (чрез интервюта, дискусии, анализ на интернет-форуми), проведено с детски учители и родители от Варненски детски градини.

НАГЛАСИ И ОЧАКВАНИЯ НА УЧИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ, СВЪРЗАНИ СЪС СПАЗВАНЕТО НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Резултатите от проучването показват, че голяма част от интервюираните учители (около 80%) и родители (около 90%) нямат ясна представа какво значение имат правата за тях и за децата. Не обвързват съблюдаването на правата на детето с цялостната организация и провеждането на дейностите в детската градина, с регламентирането на отношенията между всички субекти: деца; педагогически, административен, помощен персонал на детската градина; родители; местна власт и общност; обслужващи звена, които подкрепят детското заведение.

Повечето учители отговарят утвърдително на въпроса спазват ли се правата на децата в детската градина. Дори не малка част от тях се обиждат, когато им бъде отправено такова запитване, защото го приемат като проява на съмнение в професионално-педагогическите им умения да организират и ръководят качествен образователно-възпитателен процес.

Сферата на правата на детето не е предпочитана проблематика, която ангажира професионалните интереси на учителите. При провеждане на квалификационни курсове на тази тема в ДИПКУ-Варна се сблъскваме със следните първоначални нагласи на учителската аудитория, обобщени и обособени в смислови групи въз основа на сходни твърдения, като:

- **Работата върху правата на детето е *модерният, новият, другият начин*** да характеризираме (по-скоро - да наименуваме) дейността, която винаги е присъствала в детската градина и е била насочена към удовлетворяване на потребностите и интересите на децата;

- В детската градина ***винаги са се спазвали правата на децата***, заради особеностите на начина на работа и характера на взаимодействие с децата;

- ***Българската детска градина е на „светлинни години напред”***, в сравнение с предучилищните образователни заведения в другите държави (особено по отношение на внедряване на научнообосновани подходи за работа; на ресурсна осигуреност с учебни програми, помагала, квалифициран педагогически персонал; материална база; традиции и специалното внимание на държавата, местните власти и обществото към предучилищното образование и др.)

- Непрекъснато говорим за права на детето, а **няма кой да защити правата на учителите**. Работата в детската градина става все по-трудна: увеличава се делът на децата от етническите малцинства, както и на тези със специални образователни нужди, а няма достатъчно специалисти: психолози, дефектолози и ресурсни учители. Нормативите за максимално допустим брой на децата в група са много високи и това се отразява на качеството на работата, особено в големите градове. Учителският състав застарява. Младите не се насочват към професията, защото заплатите в сектора са много ниски. Родителските претенции към дейността на детския учител са необосновано високи: изцяло прехвърлят отговорността по възпитанието на децата на учителите; искат от тях да ги научат на всичко (дори да ги ограмотят), а самите родители не намират време за занимания с децата си; желаят разнообразни дейности, но не и да бъдат организационно ангажирани; не посещават родителските срещи и дори очакват от учителите да им бъдат лични психотерапевти.

За разлика от учителите, родителите са по-критични в оценките си и не толкова еднозначни в мненията си, когато им се постави въпроса дали се спазват правата на децата в детската градина. Те не смятат обаче, че нарушаването на правата е голям проблем, защото го разглеждат като неразделна част от процеса на социализация, който детската градина улеснява. Спомням си учудването на детска учителка, която, по повод на проведено от нея проучване на очакванията на родители на новопостъпили деца, получила отговор, че е време детето да мине оттам (през детската градина), за да поеме своя дял от социалната несправедливост.

Родителите нямат особено високи очаквания към това, което ще се случва на децата им в детската градина. Не можем да им припишем романтично, или носталгично отношение към детската градина. Все още са много ярки спомените им, когато самите те са били възпитаници на предучилищните заведения, а тези спомени не са от най-добрите. При актуализиране на преживявания и споделяне на опит по време на родителски срещи, най-често в съзнанието им изплуват неприятни събития от този възрастов период, когато в детската градина са преживели неуспех, изпитали са срам, гняв и тревожност, чувствали са се пренебрегнати или отхвърлени. Разбира се, има психологически обяснения за това защо първите съзнателни спомени обикновено са свързани с неприятни преживявания и негативен опит, но ние представяме тук този феномен, за да припомним още веднъж колко е важен психическият комфорт за детето от най-ранна възраст, и че задължение на детската градина е да го гарантира.

Най-голяма чувствителност родителите проявяват към нарушаването на следните права на детето:

- **Достъп до предучилищно образование.** Въпреки че нормативната уредба на нашата държава признава правото на всички деца на образование, без разлика на пол, социален, етнически произход и здравословен статус, в големите градове има недостиг на детски заведения, което не позволява да бъдат обхванати децата на всички родители, пожелали да се възползват от тази услуга. Независимо от разписаните от общините правила, затруднен е достъпът до масовите детски градини и на децата със СОП, ромските деца, както и на деца от други уязвими социални групи: на безработни, самотни родители, настанени в приемни семейства и др. За да осигурят предимство за посещение на детска градина, родителите често са принудени да си служат с разрешени и неразрешени от закона средства – спонсорства, подкупи, невалидни медицински експертизи, фалшиви служебни бележки и т.н. За повечето от тях битката за защитаване на техните интереси и правата на детето приключва с приема на детето в детската градина.

- **Равнопоставеност в отношенията към децата.** Родителите са недоволни от това, че учителите задават модели на взаимоотношения, които делят децата в групата. Поради естествената за възрастта реакция на неосъзнато копиране на авторитета, тези модели се мултиплицират от децата и затвърждават позициите на определени деца като любимци и аутсайдери. Създаденото статукво се отразява негативно върху личностното и социално развитие на децата: формира неадекватен Аз-образ; самоподценяване, демотивираност, или обратното - омаловажаване на постиженията на другите, надменност и желание за контрол над събития и връстници; създава конкурентни нагласи. Отношенията между децата и учителя рефлексират и върху родителите. Те също се настройват негативно помежду си и с това допринасят за затвърждаване на статуквото.

- **Достатъчно време за двигателна активност и игри с връстниците.** Родителите масово констатираят, че децата им се прибират у дома „ненаиграли се”. Според тях в детската градина не се осигурява пълноценен двигателен режим на децата: не се предлагат всеки ден подвижни игри, не се водят във физкултурните салони (там, където ги има), не се извеждат редовно на разходки, не ползват външните спортни площадки по предназначение, рядко им се организират спортни изяви и празници. Родителите не одобряват и дневния режим на децата като съотношение между време за занимания (според задължителната учебна програма за съответната възрастова група), време за сън и време за свободни игри. Делът на съня (обикновено от 12.30 до 15.30), особено при децата от III и IV група, е несъразмерно голям спрямо времето, определено за останалите дейности, защото заедно с подготовката му и организирането след ставане, заема около половината (до четири часа) от престоя на децата в детската градина. И тъй като, по обясними причини,

времето за обучаващите ситуации по програма е неприкосновено, продължителността на обедната почивка ощетява децата по отношение на времето, предназначено за свободни игри, а оттам рефлектира върху уменията им за организиране на неформалните взаимоотношения с връстниците.

- **Осигуряване на здравословно хранене на децата.** Храненето на децата е в центъра на вниманието на родителите и те настояват да има по-голям контрол над него. Родителите се интересуват от това дали продуктите се доставят на конкурентни цени, дали не се прави компромис с тяхното качество за сметка на количеството. Желаят да има по-голяма прозрачност относно грамажа и хранителната стойност на ястията за всяка възрастова група, менютата да са по-разнообразни, да се увеличи предлагането на пресни зеленчуци и плодове и да не бъдат нарушавани правата на децата със заболявания: алергии и други, за които се изисква специален хранителен режим.

- **Добра материална база и условия за обучение, почивка и игри.** За никого не е тайна, че сградният фонд на детските градини е твърде амортизиран. Той се поддържа изцяло от местни приходи. Затова и родителите недоволстват, че общините не отделят достатъчно средства от своите бюджети за основни ремонти, поддръжка и модернизация на остарялата материална база. Обикновено се правят неотложни текущи ремонти при активното спомоществователство на родителите и се постигат козметични промени - подмяна на дограми и обзавеждане. Недостигат средства и за изграждане на площадки за игри и спорт на открито, обезопасени с подходяща настилка и снабдени със съвременни съоръжения. Детските градини разчитат основно на родителски дарения за осигуряване на всички дейности, свързани с възпитателно-образователния процес на децата: от съвременни средства за комуникация (компютърна и аудио-визуална техника) до играчки, учебна, детска литература, дидактически и канцеларски материали, сценични костюми, хигиенни средства и т.н.

ПРАВАТА НА ДЕЦАТА КАТО СТАНДАРТ ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ПРАВИЛАТА, ЧРЕЗ КОИТО ФУНКЦИОНИРАТ ДЕТСКИТЕ ГРАДИНИ

Повече от двадесет години след създаването на Конвенцията за правата на детето, в международното правно пространство съществуват множество документи, които се определят като инструменти за прилагането на политики в областта на защита правата на децата, защото представят стандарти за съпоставка при проследяване на напредъка в реализацията на правата на детето. [1; 2].

С тяхна помощ могат да бъдат анализирани всички намерения и действия на държавни и обществени организации, родители и други

възрастни, ангажирани с деца, за да се прецени дали те са ориентирани към защитаване на интересите и потребностите на децата. С други думи, анализът на мерките, предвидени в българските закони и подзаконови актове, отнасящи се до регламентирането на дейностите в детските градини, би отговорил на въпроса дали се спазват правата на децата в нашите детски градини. Този анализ би ни послужил и за онагледяване на противоречията и разминаванията в правилата, функциониращи на различните управленски нива: държавно равнище, секторни институции (министерства, комитети, агенции) и местно (общинско) самоуправление, заради което правата не могат да бъдат гарантирани.

Нека да проследим например, как достъпът до предучилищно образование на българското дете в големите градове гарантира две неговни основни права: правото на образование и на недискриминация.

Според Закона за народната просвета всички имат право на образование и не се допускат дискриминационни ограничения или привилегии за това (чл. 4.); предучилищната подготовка е задължителна две години преди постъпването на децата в училище, но не по-рано от навършването на 5-годишна възраст (чл. 20. ал. 1); постъпването на децата в детските градини става по желание и по избор на родителите/настойниците (Чл. 20а); родителите/настойниците на 5/6 годишните могат да избират дали предучилищната подготовка да се извършва в подготвителна група в детска градина или в училище (Чл. 20а, ал.2). [3]

Ако се запознаем с настоящите процедурни правила за постъпване на деца в общински детски ясли, целодневни градини и ОДЗ на територията на една голяма община като Варненската, ще ни направи впечатление следното:

- Правилата регламентират основно приема на децата в новосформиращите се яслени и първи групи на ЦДГ и ОДЗ. Заявления за прием на децата от II и III (5г.) възрастова група *се приемат само при наличието на свободни места*. Не са представени правила за уреждане на приема на 6-годишните, които задължително трябва да преминат през подготвителни групи или класове.

- Родителите избират до 4 детски градини, в които децата им могат да бъдат класирани за прием, *но само в съответния административен район по местоживее (кметствата)*, за което удостоверяват с *постоянен адрес, вписан в личната карта*. Има кметства, за които родителите подават документи *само в съответното детско заведение*.

- Изисква се задължителен набор от документи, за да участва детето в класиранията, сред които: *за трудова заетост/незаетост поне на единия родител; за наличие или липса на задължения към местната хазна поне на един от родителите; заверени копия от годишни данъчни*

декларации за самоосигуряващите се. Тези документи периодично се актуализират, докато детето фигурира в електронната система за прием.

- Посочени са *предимства*, които могат да се ползват от децата само *при представяне на пълния комплект от задължителни и допълнителни документи поне на единия от родителите*. Сред предимствата за децата със заболявания, в риск, в неравностойно социално положение и др., има и такива: *друго дете от семейството да посещава същото детско заведение; поне един от родителите на детето да е действащ медицински работник, или действащ учител*.

- Класирането се извършва по електронен път на принципа на генериране на случайно число, като децата, отговарящи на условията за предимство, се приемат преди всички останали. Всеки директор на детска градина провежда самостоятелно класиране на принципа на случайното число. [4]

Въпреки че са с различна степен на общност, съдържателното разминаване между представените нормативни документи е очевидно. Общинските процедурни правила не тълкуват съотносимо правата, постановени със Закона на народната просвета, и, следователно, ги нарушават. Нещо повече, като конкретни предписания, описващи процесуално конкретна общественостанова дейност (приема на децата в общинските предучилищни заведения), обезсмислят принципните постановки, декларираны чрез правата (недискриминация, липса на привилегии, задължителност, избор), защото не са в състояние да ги гарантират на субектите, за които са предназначени. Правилата не могат да защитят интересите на двете страни, за които трябва да постигнат регламентация на взаимоотношенията: родителите и директорите на детските градини, тъй като не са конституирани в процес на договаряне с тях и между тях.

Всъщност, точно *договарянето вдъхва живот на правата*. То прави възможно изработването на такива правила, които да реализират правата, да препотвърдят тяхната правилност. Общественостановите правила, както и гражданските права (които също са правила – норми за защита на определени групи човешки интереси), следва да се въвеждат след провеждането на ясен дебат в обществото. Когато не са резултат от процес на договаряне между страните, за които са предназначени, те не са мярка на техните нужди и потребности, и мултиплицират социална несправедливост.

По начин, аналогичен на представения, биха могли да бъдат коментирани гаранциите за спазването на много други права на детето в детската градина, които нормативните документи задават чрез предвидените в тях правила. По обясними причини, те не могат да бъдат обстойно представени в настоящата публикация.

Задължени сме обаче да обърнем внимание на това, че дългото господство на централизирано регламентиране на правила, обслужващи цялостното функциониране на предучилищната образователна система, е генерирало проблеми, с които до такава степен сме свикнали, че сме ги направили невидими за самите себе си. Рефлексията на системата по отношение на собствените недостатъци и пропуски е толкова слаба, че не може да обслужи сама потребността си от положителна промяна. Доказателство за това наше твърдение са мудно протичащите процеси по осъвременяване и привеждане в съответствие с европейските стандарти на нормативната уредба – от нормите за проектиране на детски заведения, през нормите за организиране на физическата среда, нормите за оптимално съотношение деца – педагогически/обслужващ персонал, образователните стандарти за предучилищна подготовка и т.н. За съжаление, заложник на статуквото са децата, които, по презумпция, са неизменно присъстващата трета страна в процеса на нормиране, търпяща неговите последици.

В заключение, можем да обобщим:

1. Централизираната, остаряла и противоречива нормативна уредба на предучилищната образователна система все още диктува такива условия, заради които не можем да определим еднозначно детската градина като място за практикуване на детските права. Тези условия не позволяват и на другите участници в образователната общност: учители, родители, местна общественост да практикуват правата си.

2. Участието на всички заинтересовани субекти в процеса на договаряне на правата и правилата, регламентиращи дейността на детските градини, ще ги постави в отговорно отношение помежду им и ще обслужи децентрализацията на управление на системата. Делегирането на правомощия на детските заведения за самостоятелно разпореждане с финансови средства и за свободно организиране на ресурсите на средата, където са конституирани, както и делегирането на правомощия на местните общности за участие със своите граждански структури в управлението и контрола над тях, ще ги превърне в средища за практикуване на граждански права за защита интересите на децата.

3. Родителите са основният фактор за положителни промени в системата за предучилищно образование. Според Конвенцията за правата на детето, те носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на децата, а защитата на висшите им интереси е тяхна основна грижа (чл.18). Следователно, приема се априори тяхната първостепенна роля по отношение на всички действия и решения, отнасящи се до децата. Крайно време е българската детска градина да признае значимостта им на

партньор и водеща страна във взаимодействието с тях, а не на „помощник” на детския учител, така както е дефинирано това „право на родителите” в типовите правилници на детските градини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конвенция за правата на детето. С., 1993.
2. Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16031.bg07.pdf>
3. Закон за народната просвета.
http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/law/zkn_prosveta.pdf
4. Процедура за постъпване на деца в общинските детски ясли, целодневни детски градини и обединени детски заведения на територията на община Варна.
<http://gradini-varna.com/informaciya/procedura-za-postupvane-v-dz>

Публикувано в:

Сборник научни трудове. Шумен, I, 2011, с.366-373.